

ТЕОЛОГИЈА СВЕТОГА СИЛУАНА АТОНСКОГ

Са дубоким осећањем ганутости прихватио сам да говорим о теологији Светога Силуана Атонског. Избор ове теме треба захвалити чињеници да сам – уз помоћ његовог духовног ученика и личног духовног оца, блажене успомене о. Софронија из манастира у Есексу (Енглеска) – прихватио Св. Силуана не само као хришћанин и члан Православне Цркве, него и као један ученик и учитељ теологије, а у новије време и као епископ. Свети Силуан наставља и даље да буде мој лични вођа у духовном животу, јер његова мисао, са свим аспектима које обухвата, има пресудан значај не само за оне који живе монашким животом, него и за оне који су посвећени теолошкој мисли и суделују у руковођењу Цркве у свету. Према томе, говорићу вам о Светом Силуану са једним дубоким осећањем благодарности и поштовања. Чему је, дакле, мене научио овај старац када је у питању теологија?

У наше време теологија се поистовећује са једном делатношћу разума и обично се посматра као једна грана науке. У раној Цркви назив “теолог” је чуван за мали број људи (и као што знамо, додељен је само Св. Јовану Јеванђелисту, Св. Григорију Назијанзину и Св. Симеону Новом Богослову), док се данас користи за све оне који поседују диплому неке богословске школе, а коју добијају након извесног времена студирања. У случају Светога Силуана изгледа да потпуно одсуствује оно што називамо “академска теологија”. Он никада није студирао на неком Богословском факултету и никада није написао нешто што би могло да се искористи за теолошко студирање и истраживање. Сходно томе, не може се назвати “теолог” у модерном значењу речи. Да ли то значи да не постоји нешто што би могло да се назове “теологија Св. Силуана Атонског”?

Поновно оживљавање монаштва и откриће пустињских отаца и такозваних “мистичких” писаца Цркве, учинили су

* Из књиге: Ὁ ἅγιος Σιλουανός τῆς Οἰκουμένης Προσέγγιση στὴν πνευματικὴ κληρονομία τοῦ ἁγίου Σιλουανοῦ τοῦ Ἀθωνίτη (Свейшшељ васељена Силуан Ашонски: Приступ духовном наслеђу Светог Силуана Атонског) и па аутора, изд. “Ακρίτας”, Атина 2001, стр. 30-48. — Превод са јелинског рђ. Максим Васиљевић.

да многи људи нашег доба реагују оштро против академске теологије, коју сматрају у најмању руку сувишном, ако не и лошом и супротном духовном животу. Многи старци данас саветују своју духовну децу да не узимају за озбиљно академску теологију и да се усредсређују на молитву и друге "духовне" вежбе. Живимо у доба растуће дихотомије (двојења) између ума и срца, између умне делатности и подвижничког живота. Када сам ја био студент, било је немогуће наћи макар и један осврт на пустињске оце у неком од приручника догматике (примери

Андруцоса и Трембеласа су довољно карактеристични у Јелади, а претпостављам да се слични примери могу наћи и у руској догматској теологији). Уосталом, у свом искуству као професор догматике на православном Богословском факултету, сретао сам врло често студенте које су њихови духовници саветовали да гледишта својих професора не узимају за озбиљно него да их подносе на увид ("процену") своје старцу, који обично не располаже никаквим академским теолошким образовањем.

Ова дихотомија је погрешна и опасна. Чак и ако је истина да су академска теологија и аскетско искуство две различите ствари, ипак не треба сматрати да једно искључује и укида друго. Могуће је да се деси и то, уколико се у негирању удаље једно од другог и апсолутизују ("одреше") своју природу и функцију унутар Цркве. Црква обухвата једну разноликост дарова (харизми) од којих ниједан не може да каже другом "не требаш ми". Историја Цркве је препуна повести подвижника чија су искуства надахнула велике теологе (Св. Антоније, на пример, представљен је на "теолошки" начин од Св. Атанасија, на мање-више исти начин на који је живот Св. Силуана представио Старац Софроније), а постоје случајеви где једна иста личност комбинује аскетски (подвижнички) живот са једном смелом и моћном теолошком мишљу, у шта се можемо уверити напр. код Св. Максима Исповедника.

Према томе, један академски теолог може много тога да поцрпи од једног подвижника-аскете, као што је Св. Силуан Атонски. А уколико поседује и стваралачку мисао, онда може да његова аскетска искуства представи у форми догматске теологије. Ово је могуће у случају Св. Силуана и управо то ћу покушати да покажем, наглашавајући одређене догматске теме за које мисао Св. Силуана има изузетан значај.

1. ДОГМАТ О СВЕТОЈ ТРОЈИЦИ ИЛИ УОПШТЕ О БОГУ

Једна од изрека Св. Силуана, коју је сачувао о. Софроније, гласи овако: "Једно је веровати у Бога, а сасвим друго знати Бога". Како, дакле, познајемо Бога?

Имамо две врсте знања: једна је о нечем или некоме, а друга је знање неке личности или неке ствари. Иако је ове две врсте знања лако помешати у нашој глави, оне се ипак темељно разликују. Знање о Богу може да се стекне кроз књиге или и кроз откривења, или просто проучавањем природе, као што је још Платон приметио. Међутим, знање Бога се не може постићи без личног односа са Њим. Ово је сажето истакнуто у следећим основним истинама:

а) Бог бива познат само кроз личне односе који сачињавају Његово постојање, дакле, само као Света Тројица. Не можеш познати Бог изван начина на који Он сам познаје Себе (ово је и разлог због кога нико не може познати природу Божију); у супротном случају у опасности смо да познамо нешто друго или неког другог уместо Бога, истинитога Бога. Сада, Бог познаје Себе као Оца, Сина и Духа. Као што примећује Св. Атанасије у полемици са аријанцима, ако Син није одувек постојао заједно са Оцем, Отац не би познавао Себе, због тога што је Син истина Очева, у Којем, као у огледалу, Отац види Себе и тако себе познаје. Отац познаје Себе гледајући у Своје огледало које је Син. Као што је приметио Ап. Павле, само Дух Свети познаје Бога и дубине Његовог постојања. Према томе, само када уђемо у један међу-тројични лични однос, тј. када будемо прихваћени као синови Оца, преко Духа усиновљења који нам допушта да Бога зовемо Оцем и да Га познајемо на тај начин, моћи ћемо да (по)знамо не оно што је у вези са Богом него Бога.

Сагласно оцу Софронију: "Какав смисао може да има једна теоријска теологија о Светој Тројици, ако не осећаш свету силу Бога Оца, љубав пуну смирења Сина, нестворену светлост Светога Духа?"

Свети Силуан инсистира више пута на значају који има Свети Дух за познање Бога. "Свети Душе... Открио си ми једну несхватљиву тајну". "Свети Дух - каже - на невидљив начин даје знање (Бога) души". Ово знање се поистовећује са самом љубављу Бога према нама: "(Дух Свети) дао ми је (могућност) да знам колико нас Господ воли", као што каже на другом месту. Ово нас води другој истини у вези са знањем Бога.

б) Љубав претходи знању, или још тачније: љубав је знање и знање је љубав. Отац Софроније се осврће на Декартову максиму: "Cogito, ergo sum" (мислим, дакле постојим) и предлаже да се то, у случају Св. Силуана, преточи у: "волим,

дакле постојим". То преокреће силогизам Блаженог Августина, на основу кога и овај и касније Тома Аквински заснивају свој аргумент за *Filioque*, тј. да не можеш волети неког или нешто ако га најпре не (у)познаш (силогизам Августина и Аквината је у томе да ако је Син знање Бога а Дух љубав Бога, онда Син треба да претходи Духу). А у ствари важи супротно: ако не волиш, онда и не познајеш. Као што Бог нас познаје тиме што нас воли и тиме што нам се открива као љубав, тако и ми Њега познајемо само тиме што Га волимо и што волимо ове које је Он заволео.

Ова тема љубави као пута ка истинском знању, повезана је у мисли Светог Силуана са његовим омиљеним мотивом о љубави према непријатељима. Било би погрешно схватити ову идеју, на којој тако много настоји Св. Силуан, као морално начело. За овог Светог Оца она је дубоко и искључиво теолошка: треба да волимо наше непријатеље само зато што је Бог заволео своје непријатеље у Личности оваплоћеног Сина Свога. Не постоји други начин да познамо Бога, зато што је то једини начин на који нам се открива, дакле као љубав према непријатељима. То је једно теолошко а не морално начело. И то је пут знања Бога.

На сличан начин треба разумети и вредновати љубав коју коју је Св. Силуан показивао према биљкама и животињама и којој о. Софроније посвећује једно велико поглавље. "Срце које је научило да воли осећа милост за сву творевину". И ово такође треба разумети теолошки: волимо створења због тога што их је створио Бог и она страдају због нашега пада.

Што се тиче учења о Богу, Св. Силуан је пре нас савремених теолога стигао до теме лично(стно)г знања. Сматрамо да се Света Тројица познаје само кроз доживљај љубави и да нам се открива кроз Духа Светога, који је Светлост, управо зато што је љубав. Знање Бога је један сусрет "лицем к лицу" и, сагласно о. Софронију, то је начин на који је Св. Силуан долазио у додир са Богом у својој молитви. Отац Софроније, имајући искуство источњачких религија, нашао је код Светог Силуана истинско откривење оног што он назива "ипостасно начело". Када људско биће постане ипостас, тј. једно бивство способно да пригрли — посебно кроз своју молитву и љубав — Бога и целокупну творевину, и да говори са Богом лицем к лицу, тада испуњава оно "по слици и подобију" и улази у вечни живот. Тројично богословље и лично постојање подударују се искуством "ипостасног начела", коме је о. Софроније посветио, до краја свог живота, прилично труда.

2. ХРИСТОЛОГИЈА

У средишту мисли Светог Силуана налази се Христологија, којој Свети Отац приступа егзистенцијално, а не схоластички, као што знамо из догматских приручника. Веран једном типично руском предању, које нас асоцира на Достојевског и друге руске мислиоце, Св. Силуан Христологији приступа са стране *kenosis* (= добровољног смирења) и наглашава пут Крста као емпиријског начина спасења. Не можеш се приближити животу ако не умреш, као што је Христос умро и васкрсао. Св. Силуан доводи ову тему до краја, на један заиста "достојевскијевски" начин, својом знаменитом изреком: "Држи ум свој у аду и не очајавај". Ова изрека постаје очајно нихилистичка изван Христологије. Уколико се узме изван свог христолошког оквира, може да одведе у самоубиство. Пакао је пролазак а не одредиште. Нисмо позвани да се населимо тамо. Не постоји, међутим, прециза или заобилазница којом бисмо се послужили да избегнемо овај пролазак, уколико желимо да доспемо до нашег коначног одредишта, које је небо и Царство Божије. Тако ствари стоје, јер и сам Христос је прошао (кроз) то искуство. Мисао је христолошка, и због тог разлога не води у очајање. Победа Христова над паклом представља пределов проласка кроз њега. Тако бива један преокрет редоследа смрт-васкрсење: сада претходи Васкрсење Христово нашем уласку у пакао, и због тог разлога не можемо да будемо доведени до очајања.

Ова тема, када се разуме христолошки, чини да духовне врлине, попут смирења и љубави, буду дубоко теолошке. Држећи ум свој у аду смираваш се, не психолошки, него онтолошки. Саучествујеш у бездану ништавила, где си се налазио пре него што те је Бог извоо у постојање. Доживљаваш одсуство Божије као егзистенцијалну празнину и тамо, у тој празнини, сусрећеш свог прародитеља Адама где плаче и рида због губитка Раја (једна тема тако омиљена код Св. Силуана). На тај начин поистовећујеш се са целокупним човечанством, посебно у његовом палом стању, и поистовећен са њим у његовом паду стичеш истинско самопознање и престајеш да будеш горд, надмен због себе — то је истинско смирење — док у истом тренутку осећаш симпатију за све оне који су грешни као и ти, укључујући и твоје непријатеље, и тако их све волиш, не емоционално него егзистенцијално, не као да си обавезан да то чиниш због неког моралног налога, него саучествујући у њиховом постојању, у њиховој одвојености од Бога, у њиховој смрти Христос

ΔΕΟΜΑΝ
ΕΛΕΗΜΟΝ
ΚΥΡΙΕ ΙΝΑ
ΓΝΩΡΙΣΩΣΙ
ΕΣ ΠΙΝΕΥΜΑΤΙ
ΔΩ ΠΑΝΤΕΣ
ΟΙ ΔΑΔΗΤΙΣ
ΓΥΟ

24 18:31

то је све то учинио и без те чињенице Христологија би остала празна догма.

Ова "кенотичка" Христологија, у случају Св. Силуана, атонског предања још од доба исихазма. То је занимљиво и са историјског и са теолошког аспекта. Тема "кеносиса" изгледа да не доминира код исихаста 14. века. Налази се присутна у позадини, али је Св. Силуан износи на површину и ставља у центар. То чини да буде нама ближи него исихасти 14. века. Наша епоха има већу свест о трагедији, празнини и ништавилу него што је имала Византија. У истом моменту та тема може да заштити исихастично интересовање за Христологију Преображења од опасности да буде схваћена у једном позитивистичном духу, слично оном које постоји у источњачким религијама. Уколико искуство Преображења треба да се повеже са искуством Крста – то управо захтева сама библијска приповест – последица тог повезивања ће бити та да аскетизам (подвижништво) не представља једно индивидуално искуство, него значи једно учествовање у патњи и болу целокупног света, као и то да не постоји други начин да видимо нестворену светлост него да страдамо (трпимо) за друге и са другима. То би учествовање у искуству Преображења Христовог учинило да оно буде питање суделовања у страдању Христа, у његовом силаску у Ад, у област смрти, а не питање примене једне конкретне технике.

Изрека Св. Силуана "држи ум свој у аду и не очајавај" није просто један метод, него христолошки разлог постојања (*raison d'être*) аскетизма. Аскетизам се надахњује и оправдава Христологијом а не етиком. Без Христологије целокупни хришћански аскетизам би био једно мазохистичко искуство демонског карактера.

3. УЧЕЊЕ О ЦРКВИ

Постоји ли икаква Еклисиологија у учењу Св. Силуана? Одговор на ово питање зависти од тога шта очекујемо да нађемо испод термина "Еклисиологија". Природно да не постоји некакав систематски трактат о Цркви и, још мање, не очекујемо да нађемо тако нешто код једног аскетског оца, какав је Св. Силуан. Упркос томе, постоје елементи у његовој мисли и учењу који се непосредно или посредно односе на тему Цркве и њима ћемо посветити нашу пажњу.

Постоји, као прво, један снажан нагласак на икumenичности Цркве или пре на њеној католичности. Црква, у мисли Св. Силуана, није ништа мање од једног продужења љубави Господа према свима, "да се сви спасу". Атонски Светитељ се не задовољава својим личним искуством љубави Божије према њему. Жели, и то изражава врло снажно, да је виде и познају и други. "Госпode, даруј Твога Духа тако да сви Тебе познају у Духу Светом". "Госпode, даруј Твоју љубав целом свету". Свети Силуан стално тражи од Господа да се открије свим људима. Пише за кијевског подвижника Св. Партенија, који је желео да уплови у тајну монашког живота, да му је Богородица рекла: "истински монах је онај који посредује са цео свет". То његову теологију доводи веома близу Светој Евхаристији која је чин приношења Христа целокупном свету од стране Цркве.

Са овим је повезана и чињеница да је Св. Силуан веома наглашавао молитву за мртве. Ова тема је тако средишња у учењу Св. Силуана, да је спреман да се супротстави чак и гледиштима значајних духовних отаца, који јавно износе мишљење да не треба да плачемо за мртвима него само за себе саме. "Када сам престао да плачем за мртве – говори нам – аутоматски сам изгубио и сузе за себе". Коментарише гледишта неког подвижника који му каже: "Желео бих, кад бих могао, да изведем из Ада све који се налазе тамо, и тек тада би душа моја нашла покој и радост".

Ово је, опет, једна тема Еклисиологије. Св. Силуан наводи како је подвижник који је рекао горње речи у истом тренутку учинио покрет као да сабира класове за жетву. То је једна слика која нас води евхаристијском искуству. Тема је евхаристијска, у сваком смислу. На Евхаристији Црква не само да се живо моли за мртве, и то на најјединијем моменту Анафоре, него и саму Евхаристију схвата као заједницу живих и мртвих.

Много је писано о инсистирању које Св. Силуан даје на љубави према непријатељима. Горе смо забележили да то за светитеља представља дубоку еклисиолошку тему. Треба

сада да додамо да је она истовремено и евхаристијска и еклисиолошка тема. За Св. Силуана, "ако желиш да сачуваш умну молитву, треба да волиш све оне који ти се ругају и да се молиш за њих, све докле душа твоја не нађе мир; и тада ће ти Бог даровати непрекидну молитву, зато што се благодат молитве даје онима који се моле за своје непријатеље". Опроштај непријатељима је од тако суштинског значаја за наше учествовање у Евхаристији, да га наш Господ поставља за услов нашег суделовања; исто чине и Свети Оци Цркве, попут Св. Максима Исповедника у свом тумачењу Господње Молитве, Св. Анастасије Синаит и др. Сви греси могу да се опросте исповешћу пре Св. Причешћа, али ако се неко не помири са својим непријатељима и задржава у сећању зло које су му учинили, није му допуштено учешће у Евхаристији. Љубав према непријатељима је толико значајна за Евхаристију, да Св. Силуан веома инсистира на њој.

Друга занимљива тема која је у вези са Еклисиологијом јесте гледиште које Старац Силуан има о судбини јеретика. У приповестима из његовог живота, како их је издао о. Софроније, осврће се на мишљене извесног Касијана који је имао обичај да каже да ће сви јеретици бити погубљени. Св. Силуан показује да има одговор и на то: "То не знам, али верујем само у Православну Цркву. У њој се налази радост спасења кроз христолико смирење". Овај став је веома значајан. Коренито се разликује од зилотског духа који карактерише многе монахе, чак и на Светој Гори, и изражава један одређени теолошки став по питању суштинске теме граница Цркве, слично оном који заузимају савремени православни теолози, сходно коме једино што можемо, као православни, са сигурношћу рећи по питању оних који се налазе изван Цркве јесте да смо сигурни за спасење које се пружа у Цркви, избегавајући тако да осудимо било кога и остављајући Богу да Он суди коначно свима, а са њима и нама.

Напоследку, вреди видети шта Св. Силуан мисли о свештенству и посебно о епископима Цркве. Он их види као носиоце благодати Светога Духа и cadre "да везују и разрешују" грехе. Назива их пастирима чије је дело да сабирају разбежане овце и да их хране духовно. Они су, такође, и заступници свог народа пред Богом. Господ их воли зато што и они воле Његов народ. Подстиче све: "Будимо, браћо, послушни нашим пастирима и тада ће наступити мир и Свети Дух ће бити са нама". Онај који се руга свештенику, тај се изругује Светоме Духу који обитава у њему". "Шта да кажемо о епископима?", пита он. "Епископима је дата велика благодат Светога Духа; они се налазе изнад свих и као

орлови усходе на висине и одозго посматрају бескрајни свемир и теолошким знањем управљају својим стадима". Очигледно да је Св. Силуан остао нетакнут од модерних моралистичких ставова о свештеницима и епископима. И пише: "Можда се питате како може тај и тај епископ или неки духовни отац да има Светога Духа, кад воли да једе и има и друге слабости? Рећи ћу вам: То је могуће ако не прима лоше помисли. Дакле, чак и ако има неку слабост, то не спречава благодат да борави у његовој души, као што живо дрво, ако и има неке суве гране, то га не спречава да доноси плодове".

По овом питању Св. Силуан заступа једну типично предањску Еклисиологију, која до данас карактерише монаштво Православне Цркве, а која проистиче из једне евхаристијске еклисиологије, која се налази у позадини његове мисли и његовог монашког живота.

Ово су неколика запажања о теологији Светог Старца Силуана. Она ниуколико не исцрпљују теолошки значај његове мисли. Да би се допунила ова слика треба додати и друге аспекте, као што су они који су у вези посебно са антропологијом. Ипак, досад речено допушта нам да изведемо неке основне закључке, посебно по питању односа између теологије и аскетског живота.

Теологија је "логос" (реч) о Богу. Овај "логос" може да се изрази речима, чији се садржај и извор, међутим, не налазе у разуму. Они се дотичу и утичу на свеукупно наше постојање. Аскетско предање Св. Силуана не припада аскетском типу Евагрија који наглашава очишћење ума. Припада пре аскетском предању која је преузео и развио Св. Максим Исповедник и другим предањима које нас, преко исихастичког покрета и атонског монаштва, доводе до наше епохе. Оно што се наглашава у овом предању јесте очишћење срца, које функционише као центар послушности и љубави. У овом предању љубав постаје једна гносеолошка категорија: кроз љубав познајемо, а и сами се познајемо кроз љубав Божију. Овај аскетизам љубави води једној теологији која се може пренети (изразити) логичким појмовима као што су однос, заједница, личност и др. Према томе, ова теологија није не-рационална, него теологија која производи појмове који имају за циљ ослобођење људског разума од (сувог) рационализма, дајући нам тако могућност да у нашој речи о Богу обухватимо целокупно наше постојање, како је оно повезано са другим постојањима и посебно са самим Богом. Оним Који Јесте *par excellence*, са Суштин

Оваква теологија очишћења срца од изворних свих

24 18:32

страсти, тј. од самољубља, пролази кроз Крст Христа Који, испразњен од сваког самољубља и поистовећен са другима до смрти, води нас ка откривењу Божијег постојања као Свете Тројице љубећих Личности, и тако нас обожује дарујући нам Светога Духа као благодат познања Бога, пошто смо познати од Њега у Христу, тј. љубећи Га пошто је Он нас први заволео. Све ово се доживљава у заједници коју Дух Свети ствара као Тело Христово, као Цркву. На тај начин, аскетизам није нешто паралелно Цркви него, у коначној анализи, место где се негује и "подвизава" биће Цркве као заједница и љубав, кроз борбу против страсти које спречавају да заједница и љубав буду оно што саставља (конституише) Цркву.

Аскетска теологија Св. Силуана се креће од Тројичне теологије до Христологије, Пневматологије и Еклесиологије. То је једна теологија која лако може да се преведе у догматику. А и право је време да наши теолози започну да на стваралачки начин користе овакве изворе, како их користи овај тип аскетских теолога, тако да догма изнова нађе свој егзистенцијални значај и да престане да буде једна мртва формулација коју понављају стручњаци.

Нека нас молитве Светога Силуана воде путем истинске теологије, која и није друго до виђење и познање Бога, Благословене Тројице, кроз љубав која повезује Три божанске Личности у једном нераскидивом јединству заједништва, која нам се открива и јавља у Оваплоћеном Сину, Господу нашем Исусу Христу, и у заједници љубави која се у нашем срцу ствара Духом Светим, тако да Га познамо управо као што јесте, волећи и љубећи све оно што је Његово, наше ближње и целокупну творевину у заједници Тела Христовог, тј. унутар Цркве.

